Terör ve Travma: Psikotravmatolojik Bir Değerlendirme

Terror and Trauma: A Psychotraumatological Assessment

Erdinç ÖZTÜRK[a],
Görkem DERİN[a]

[a]İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Adli Tıp ve Adli Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler ABD, İstanbul, TÜRKİYE

Yazışma Adresi/*Correspondence:*
Görkem DERİN
İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Adli Tıp ve Adli Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler ABD, İstanbul, TÜRKİYE
gorkem.derin@gmail.com

KAYNAK GÖSTERMEK İÇİN:
Öztürk E, Derin G. Terör ve travma: Psikotravmatolojik bir değerlendirme. Aşıcıoğlu F, editör. Uluslararası Güvenlik ve Terörizm. 1. Baskı. Ankara: Türkiye Klinikleri; 2020. p.14-24.

ÖZET Dijital teknolojilerin gelişmesi ile kitle iletişim araçları zamandan ve mekândan bağımsız hale gelerek siber uzamın yeni bir gerçeklik ve eylem alanı olarak kullanılmasına zemin hazırlamıştır. Siber terörizm faaliyetleri ve uzun ya da kısa süreli yoğunluğu yüksek olan iç ve dış savaşlar, terör olayları ve silahlı çatışmalar gibi olaylar genel olarak bireysel travma ve toplumsal travma olarak ikiye ayrılabilen psikolojik ve toplumsal travmalara sebep olabilmektedir. Terör olayları ile ilişki olarak ortaya çıkan travmalar toplumun kültürel, politik, sosyal ve psikolojik yapısında önemli patolojik değişim ve dönüşümlere neden olmakta olup terör olayları sonucunda ortaya çıkan kaos ve anomi, bireylerin ruhsal ve toplumsal entegrasyonlarında negatif doğalı kesintilere yol açmaktadır. Terörizmin bireyden topluma olan uzamda doğrudan ve dolaylı etkileri, bireyin aktüel yaşamındaki olağan sorunları ile başa çıkmak için gerekli olan becerilerini ve psikolojik kaynaklarını olumsuz etkileyebilmekte ve toplumsal uyumunu bozmaktadır. Terörle ilişkili psikopatolojilerin ortaya çıkmasında çok çeşitli ve çok yönlü risk faktörleri bulunmaktadır. Bunlar arasında; demografik faktörler (kadın olmak, düşük eğitim seviyesi, etnik azınlık mensubu olmak), bilişsel özellikler (düşük zekâ seviyesi, hafıza problemleri), ailesel ve çevresel faktörler (disfonksiyonel aile, travmatik deneyim, sosyal destek eksikliği) ve psikiyatrik tanı öyküsü ve kişilik özellikleri (en az bir psikiyatrik tanıya sahip olma, peritravmatik dissosiyasyon, kaçıngan ve antisosyal kişilik örgütlenmesi) ön plana çıkmaktadır. Psikopatoloji gelişimine sebep olan risk faktörleriyle birlikte bireyin psikolojik sağlamlığı ve ruhsal entegrasyonu terör eylemleri sebebiyle önemli ölçüde sekteye uğradığı için, aktüel hayatın sorunları da birey tarafından yönetilemez hale gelebilmektedir. Gündelik hayattaki işlevselliği bozulan ve bağ kurma kapasitesi zayıflayan ya da bu kapasitesi uyumsuz yöne doğru evrilen birey, bu psikopatojen süreçte maruz kaldığı terör olaylarını dissosiyatif inkar reaksiyonları vererek yaşamını sürdürmeye devam edecektir. Terör olaylarından sonra bireylerde küçümsenemeyecek oranlarda disosiyatif bozukluklar, travma sonrası stres bozukluğu, madde kullanım bozuklukları ve majör depresyon görülebilmektedir. Bireylerin terör gibi şiddetli düzeydeki travmatik olaylarla başa çıkabilmeleri ve bu sürece uyum sağlamaya yönelimli olarak başlayan ve sonrasında bir psikiyatrik hastalığa dönüşen bu psikopatolojilerin bir halk sağlığı sorunu olarak mümkün olabilen en kısa sürede tedavi edilmeleri profesyonel bir gerekliliktir. Terör mağduru bireylerin sağaltımına yönelik psikoterapilerin odak noktası, asosiyasyonu yani bağ kurabilme kapasitesi zayıflamış ya da bozulmuş olan travmatize bireyin, uyumsuz yönelimli psikolojik boyutundan, travmalarını proses edebilen veya terör eyleminin travmatik anıları baş edebilen (mücadele eden "survivor") uyumlu yönelimli olan boyuta getirmektir. Sonuç olarak terörizmin hem bireysel hem de toplumsal boyutlardaki travmatize edici etkilerinin kısa ve uzun dönemli bilimsel çalışmalarla ortaya konulması, terörizmi önleme stratejilerinin gelişiminde yeni paradigma ve modalitelerin geliştirilebilmesi yönünde bir vizyon sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Psikolojik travma; terör; dissosiyatif bozukluklar

ABSTRACT With the development of digital technologies, the mass media became independent of time and space, and paved the way for the use of cyber space as a new field of reality and action. Cyber terrorism activities and events such as civil and foreign wars, terrorist incidents and armed conflicts with high intensity of long or short periods can generally cause psychological and social traumas that can be divided into individual trauma and social trauma. Traumas occurring in connection with terrorist incidents cause significant pathological changes and transformations in the cultural, political, social and psychological structure of the society, and chaos and anomies caused by terrorist incidents lead to negative natural interruptions in the psychological and social integration of individuals. The direct and indirect effects of terrorism in the space from individual to society can negatively affect the skills and psychological resources necessary to deal with the individual's usual problems in his actual life and disrupt his social cohesion. There are various and versatile risk factors in the emergence of terrorism related psychopathologies. Among these; demographic factors (female, low educational level, ethnic minority membership), cognitive characteristics (low intelligence level, memory problems), familial and environmental factors (dysfunctional family, traumatic experience, lack of social support), and history of psychiatric diagnosis and personality traits (having at least one psychiatric diagnosis, peritraumatic dissociation, avoidant and antisocial personality organization) come to the fore. The problems of actual life can become unmanageable by the individual, as the psychological well-being and mental integration of the individual, along with the risk factors that cause the development of psychopathology, are significantly interrupted by terrorist acts. The individual whose functionality in daily life is impaired and his capacity for bonding is weakened or evolving this capacity in an incompatible way, will continue his life by giving dissociative denial reactions to the terrorist events he is exposed to in this psychopathogenic process. After terror events, individuals may experience dissociative disorders, post-traumatic stress disorder, mood disorders, substance use disorders and major depression. It is a professional requirement for individuals to be able to deal with severe traumatic events such as terrorism and to treat these psychopathologies as soon as possible as a public health problem that started with a tendency to adapt to this process and then turned into a psychiatric illness. The focus of psychotherapies for the treatment of individuals who are victims of terrorism is to bring the traumatized individual, whose association capacity is weakened or impaired, from the psychological dimension of the compatible orientation, to the traumatic memories that can process (survivor) the traumatic memories of the terrorist act. As a result, it is thought that revealing the traumatizing effects of terrorism in both individual and social dimensions through short and long term scientific studies will provide a vision to develop new paradigms and modalities in the development of counter terrorism strategies.

Keywords: Psychological trauma; terrorism; dissociative disorders

DİSİPLİNLERARASI BİR ARAŞTIRMA VE UYGULAMA ALANI: TERÖRİZM

Günümüzde disiplinlerarası bir araştırma ve uygulama alanı olan ve hepimiz adına global bir tehdit unsuru olan terörizm alanındaki bilimsel çalışmalar, oldukça geniş bir uzamda gerçekleştirilmeye devam etmektedir. Geniş uzamda gerçekleştirilmeye devam eden bu bilimsel çalışmalarda çok sayıda ve farklı disiplinlerden gelen bilim insanları hem araştırmacı hem de yazar olarak görev alabilmektedirler. Birçok farklı disiplin, kendi perspektifleri ve çalışma alanlarına göre terörizmi araştırmaktadır. Ancak küreselleşme ve dijital teknolojilerin iletişim ve etkileşimi oldukça kolay, her an ve her yerde gerçekleştirilebilir kılmasıyla birlikte "terörizm" oldukça tehlikeli hale gelmeye başlamıştır. Terörün uluslararası bir statü kazanmasıyla birlikte farklı disiplinler birçok faktörün ve değişkenin etkili olduğu "terörizmi" disiplinler arası olarak çalışmaya başlamıştır. Bu konu ile ilgili olarak Creenshaw şu ifadeleri kullanmaktadır[1]:

Terörizm, bir terör organizasyonu, terör faili ya da bireysel eylem yapan kimselere odaklanarak analiz edebilebilir. Bu bireysel ve kolektif gruplar bir bütün olarak toplumun içerisinde yer alan terörizmi ait olunan toplumun sosyolojik ve psikolojik dinamiklerinden bağımsız olarak düşünülemez. Bu sebeple terörizm araştırmalarındaki en önemli sorun disiplinler arası çalışmaların entegrasyonunu sağlamaktır."

Terörizm, disiplinler arası eksende çalışmalarını yürüten ve doğası gereği çok boyutlu sonuçları olan bir dinamizm olduğundan birçok farklı tanımı bulunmaktadır. Bu tanımlardan birisinde terörizm; "*daha ufak bir hedef kitleye saldırıda bulunulmasına rağmen çok daha geniş bir alana tesir eden şiddet içerikli saldırılar*" olarak ifade edilmektedir.[2] Herhangi bir olayın; "terör" olarak kabul ediliyor olması ya da olmaması, ülkenin politik tutumu ve olaya karşı alınacak aksiyonun belirlenmesinde temel unsurlar arasında yer alan terörün uluslararası ortak bir tanımının bulunması son derece önemlidir. Terör ile ilgili çeşitli ülkelerin tanımlarına bakıldığında İngiltere terörü, "*bir siyasi, dini veya ideolojik nedeni genişletme hedefiyle, herhangi bir insana veya mülke karşı, önemli boyutta şiddet içeren eylemde veya eylemi gerçekleştirme tehdidinde bulunmak*" olarak tanımlarken, Almanya ise "*elde edilmesi amaçlanan siyasal hedefler için, başkalarının hayat ve mülkleri üzerine, özellikle şiddetli suçlar yoluyla saldırılarda bulunarak devam ettirilen mücadele*" şeklinde tanımlamaktadır.[3]

Whittaker ise, alan yazındaki terör ile ilişkili tanımlarda çoğu tanımlamada ortak olarak kullanılan altı temel unsurun olduğunu belirtmektedir. Bu unsurlar; yasadışı kuvvet kullanımı, ülkelerin daha kolay yönetilebilmesi için çeşitli bölümlere ayrılması olarak tanımlanan idari bölünüş ya da ulus-altı aktörler, zayıf, sivil ve pasif askeri hedeflere yönelik saldırılar, siyasal motivasyonlara hizmet eden gerekçeler, beklenmedik ve alışılmadık stratejiler ve hedef kitleleri kasıtlı olarak etkilemeyi amaçlayan düzenlemelerdir. Ortak unsurlar ekseninde yapılandırılan bu tanımların, terör organizasyonlarından ziyade terör faillerine odaklandığı dikkat çekmektedir ki, bu durum da terör faillerinin daha ön planda ve dikkat edilmesi gereken bir husus olduğuna dair bir işaret olarak okunabilir. Ancak terörü bireylerin iradesine ve kararlarına indirgemek, birçok risk faktörü içeren terörü anlamak için yeterli değildir.[4] Öztürk, terör ve terörizm kavramlarının psikotarih çerçevesinde konumlandırılıp hem bireysel hem de toplumsal "psikotravmatoloji modaliteleri" kapsamında daha fonksiyonel ya da etkin önleme politikalarının geliştirilmesi gerektiğini önem ve öncelikle vurgulamaktadır.[5,6]

TERÖRİZME İLİŞKİN TEMEL TEORİ VE HİPOTEZLER

Uluslararası güvenlik sorunlarına neden olan teröre yönelik birçok farklı hipotez, teorik yaklaşım ve temel sorular alanyazında yer almaktadır. Terör failleriyle ilgili ilk temel soru, "Bireylerin zamanla terör eylemlerini düzenleyebilecek ya da destek verecek bir rol üstlenmelerini sağlayan faktörler nelerdir?" sorusudur. İkinci temel soru, terörizmin bireysel ve toplumsal dinamiklerinin nasıl bir fonksiyon göstermektedir? sorusudur. Üçüncü temel soru ise hem kısa hem de uzun dönemli terör eylemleri ile ilgili önleme stratejileri nelerdir? sorusu olmaktadır. Bu sorular terörizm alanında çözüm stratejilerine odaklı yeni hipotezlerin yapılanmasını olanaklı kılmaktadır. Günümüzde uluslararası güvenlik ve teröre ilişkin bilimsel çalışmalar ve teoriler çoğu zaman terörizmi kapsamlı bir şekilde açıklayabilecek olan nicel verilerle desteklenmekten belirli ölçülerde yoksundurlar. Ancak terörizm konusunda adli bilimler alanında yürütülen nicel bilimsel çalışmalara olan ilgi ve önem giderek artmaktadır. Bu bilimsel çalışmalar genellikle iki temel teori ve hipoteze odaklanmaktadır. Bunlar; "Olumsuz Kimlik Hipotezi" ve "Narsisistik Öfke Hipotezi"dir:[6,7]

Olumsuz kimlik hipotezi teorisini Erikson'un kimlik teorisindeki olumsuz kimlik kavramı ekseninde açıklayan Knutson'a göre; özellikle politik motifli terör failleri, bilinçli olarak olumsuz bir kimlik kullanmaktadır. Olumsuz kimlik, bireyin ailesi ve topluluğu tarafından arzu edilen ve uygun görülen rolün kişiye göre haklı gerekçelerle reddedilmesi sonucu oluşmaktadır. Baskı gören etnik azınlığın

bir üyesi olarak üniversiteye gitme konusundaki isteksizliğinin çevresi tarafından bir hayal kırıklığı olarak bireye yöneltilmesinin sonucunda bir terör failinin olumsuz kimliğe bürünmesi, bu teorinin en tipik örneği olarak gösterilmektedir. Knutson, terör faillerinin gündelik hayattaki uyumu sağlayacak alternatiflerin çevreleri tarafından yeterince karşılanmaması ve desteklenmemesi nedeniyle bu faillerin çaresizlik ve öfke hissederek şiddet ve teröre yöneldiklerini ifade etmektedir.[8]

Narsisistik öfke hipotezi teorisinde ise, terör faillerinin erken gelişimi ile ilgili psikopatolojilerine vurgu yapılmaktadır. Bu teorinin yaratıcılarından biri olan Crayton'a göre terörizm, tehdit yoluyla güç veya kontrolü koruma ve sürdürme eylemidir. Crayton ayrıca, gerçekleştirilen eylemler sonucunda terör faillerinin deneyimledikleri utanç ve ayıp gibi dissosiye edici hislerin grup bütünlüğüne zarar vermemesi için "kişiler için anlamı yüksek ideallerin" oluşturulduğunu ifade etmektedir.[9] Bu teoriye göre "büyüklenmeci kendilik (grandiose self)" gerçek hayatta nötralize edilmezse birey, sosyopat, kibirli ve sosyal hayata adaptasyonu açısından gerekli birçok nitelikten yoksun olabilecektir. Benzer nitelikte, "idealize edilmiş ebeveyn egosu" gerçek hayatta nötralize edilmezse, bireyde narsisistik yenilgi sonrasında öfke tepkileri oluşmasına ve onun narsisistik kaynağının yok edilmesine yol açabilmektedir. Bireyin narsisizminin katı ve rijit bir yapı göstermesi sonucunda ego, esneme özelliğini kaybederek yeni uyaranlara ve çevresine uyum gösteremez konuma gelebilir. Narsisizmin etyopatogenezindeki çocukluk çağı travmaları, alanyazındaki son çalışmalarda önemle vurgulanmakta ve bu çalışmalarda, çocukluk çağı travmalarının dissosiyatif yaşantılarla olan kuvvetli bağına odaklanılmaktadır. Bu bağlamda travma kökenli dissosiyatif yaşantıların bireylerin radikalleşme sürecini hızlandırdığı ve onları terörizmin bir kurbanı yapabileceği düşünülmektedir. Öztürk'ün, *"Bireyler ve toplumlar travmaları tarafından yönetilmektedir."* sözü ekseninde travmatize bireylerin hem terörizmin hem de politik istismarların birer kurbanları olabileceği düşünülmektedir.[5,10]

Terörizmin hem psikolojik hem de sosyolojik ya da toplumsal boyutları, dinamikleri ve fonksiyonları bulunmaktadır. Bu nedenle bilimsel açıdan terörizme sadece tek boyuttan bakmak onun bütün olarak algılanabilmesinde bir direnç unsuru oluşturacaktır. Terörizm çalışmalarında temel alınan genel hipotezler dışında sosyolojide de teröre ilişkin çeşitli yaklaşımlar bulunmaktadır. Terörü açıklamaya yönelik sosyolojik yaklaşım, terörizmin; zayıf grupların tek mümkün strateji olarak seçtiği grup temelli bir fenomen olduğunu iddia etmektedir. Bu yaklaşıma göre dezavantajlı gruplar, terörizmi bir yöntem gibi kullanarak "haklarını" savunmakta ve terörü çoğunlukla uygulanacak tek seçenek olarak algılamaktadır. Sosyolojik yaklaşımlar terörü açıklamada "yapısal teori" ve "göreli yoksunluk teorisi" olmak üzere iki temel teoriyi kullanmaktadır.[7,11]

Yapısal teori, devlet yapılarındaki zayıflıkların devrim potansiyelini teşvik ettiğini vurgulamaktadır. Bu görüşe göre, ekonomik ve askeri krizler gibi sorunlarla boğuşan bir ülke direnen güçlerin meydan okumalarına karşı savunmasız konumdadır. Ekonomik ve askeri krizler gibi devlet yapılarını zayıflatan sorunlar yaşamayan ülkeler bile benimsedikleri politik tutumlarının toplumdaki elit kesimi yabancılaştırması ve öfkelendirmesi durumlarında bu sorunları yaşama potansiyeline sahip olabilecektir. Bu teori kapsamında; toplumun bütününde hissedilen hoşnutsuzluk ve toplumdaki elit kesimin genel popülasyona yabancılaşması sonrasında ortaya çıkan yaygınlaşmış krizler, bir toplumdaki terör olaylarının ortaya çıkmasındaki önemli göstergeleri ve dinamikleri arasında yer almaktadır.[7,12]

Göreli yoksunluk teorisine göre ise, toplu eyleme katılmaya yönelik bireysel kararların altında yoksunluk duyguları ve hayal kırıklıkları yatmaktadır. Grupların artan beklentileri sürekli baskı veya ikinci sınıf statüsü olarak iktidar tarafından değerlendirildiğinde, dezavantajlı grupların tepkisi siyasal şiddet eksenli terör olayları şeklinde ortaya çıkabilmektedir. Bu grupların siyasal şiddete yönelme sebepleri, adaletsiz toplumsal sistemde diğer gruplarla karşılaştırıldıklarında kendi gruplarının ezilmiş ve yoksun bırakıldıklarının fark edilmesidir. Göreli yoksunluk teorisi temelinde gerçekleştirilen psikolojik araştırmalar, göreli yoksunluk koşulları sağlandığında bile saldırganlığın nadiren ortaya çıktığını ifade ederek teoriye eleştiri getirmektedir. Bu teoriye yönelik getirilen bir başka eleştiri ise, teorinin grup davranışlarından ziyade bireysel davranışları açıklama eğiliminde olması şeklindedir. Öztürk yoksulluğun bir uyaran eksikliği ekseninde bireylerin telkine açık hale geldiğini önemle vurgulamaktadır. Optimal uyaran seviyesinin altında yaşayan birey ve toplumlar, farklı telkin yöntemleri ile kontrol edilebilmekte ve terör failleri ise bu kontrolün bir uygulaması olarak ortaya çıkabilmektedir.[7,12,13]

Teröre ilişkin psikolojik bağlamda üretilen teorik yaklaşımlarda, terör faillerinin motivasyonlarından ziyade faillerin psikolojik karakteristiklerine odaklanıldığı görülmektedir. Oysa ki, terör faillerinin motivasyonlarının, terörün ve terör faillerinin anlaşılmasında oldukça önemli bir yere sahip olduğu düşünülmektedir. Terör failleri, bulunduğu toplumsal koşulların iyileşmesini isteme, iktidara

tepki gösterme ve rahatsız olduğu mevcut durumdan intikam alma motivasyonlarına sahip olabilmektedir. Terör faillerinin intikam alma motivasyonlarının yanı sıra, adaletsizlik sonucu ortaya çıkan siyasal şiddet ve din de terörün önemli motivasyonları arasında yer almaktadır.[7] Terör faillerini psikotravmatolojik eksende değerlendirmeyi amaçlayan çalışmalardan birisi 250 Batı Alman terör faili ile gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmada terör faillerindeki psikososyal ortak özellikler; "yüksek oranda dissosiyatif aileler", "ebeveynlerle şiddetli çatışma", "çocuk mahkemelerinde mahkûmiyet" ve "hem eğitim hem de mesleki hayatta başarısızlık" olarak belirlenmiştir.[14] Öztürk de disfonksiyonel aile dinamiklerinde ebeveynleri tarafından istismar ve ihmal edilen bireylerde suç ve psikopatoloji arasındaki ilişkileri yoğun olarak çalışmaktadır. Ancak son dönem çalışmalarda daha önce ifade edildiği üzere suç ve psikopatoloji arasındaki ilişki göründüğü kadar net ve kolaylıkla ispatlanabilir değildir. Öztürk, psikiyatrik bir tanı alan hastalardan ziyade görünürde normal aileler tarafından yetiştirilen bireylerin daha yüksek oranda suça karışabileceğini ileri sürmektedir.[5,15]

VİKTİMOLOJİK AÇIDAN TERÖRİZM VE PSİKOPATOLOJİ

Psikolojik travmalar genel olarak toplumsal ve bireysel travmalar olarak ikiye ayrılmakta olup uzun ya da kısa süreli ve yoğunluğu yüksek olan iç ve dış savaşlar, terör ve silahlı çatışmalar gibi olaylar hem bireysel travmalara hem de toplumsal travmalara neden olmaktadır. Terör olayları ile ilişki olarak oluşan travmalar toplumun; kültürel, politik, sosyal ve psikolojik yapısında önemli değişim ve dönüşümlere neden olmakta, terör olayları sonucunda ortaya çıkan kaos ve anomi ise bireylerin ruhsal entegrasyonlarını önemli ölçüde olumsuz etkilemektedir. Terör olaylarından olumsuz etkilenenler sadece bu olaylara ve eylemlere maruz kalan ya da tanıklık eden bireyler değildir. Terör eylemlerine ilişkin "olay anında acı çeken insanları" ve "toplumun ve bireyin çaresiz hallerini" gösteren medyayı takip eden insanların psikolojileri de olumsuz etkilenebilmektedir.[16] Özellikle terör eylemi öncesinde orada olup, olaya tanıklık etmeyen insanların medya aracılığı ile terör eylemi ile tanışmaları sonucu, terör eylemine direkt olarak maruz kalan insanlar kadar yoğun ve şiddetli psikolojik tepkiler verebildikleri bilinmektedir.[17,18]

Direkt ya da dolaylı olarak maruz kalınan terör eylemleri, hem fiziksel hem de psikolojik etkileri olan ağır derecede travmatik yaşantılardır. Dolaylı olarak maruz kalınan terör eylemleri indirekt olarak, bu ruhsal açıdan sarsıcı eylemlerin bir domino etkisi olarak vekaleten travmatik yaşantıları oluşturmaktadır. Terörün direkt etkileri ise, daha çok eylemin fiziksel boyutuyla (patlamalar, bina ya da diğer yapıların yıkılması, bulaşıcı salgınlar) yakından ilişkilidir. Fakat Shalev, terör eylemleri gibi travmatik eylemlerin psikolojik boyutlarının da olduğunu ifade etmektedir. Shalev'e göre terör eylemlerinin fiziksel ve psikolojik boyutları birbiri ile iç içe geçmekte olup, her biri diğerinden bağımsız açıklanmamalıdır. Shalev bu durumla ilgili, "*Terör eylemine maruziyetten çok kısa bir süre sonra, travmatik eylem somut bir olay olmaktan çıkar ve psikolojik bir hale bürünmeye başlar*." ifadesini kullanarak terörün psikolojik boyutuna vurgu yapmaktadır.[19] Terör olayı ile direk temas kurmayan kişilerdeki dolaylı etkiler, özellikle olayın hemen ardından daha az belirgin ve sanki minimal düzeyde etkilenilmiş gibi kendini gösterebilir. Ancak bireysel etkiden ziyade toplumun genelindeki yıkıcı etkileri, toplumun işleyişinin bir bütün ve birlik halinde kalabilmesine zarar vermektedir. Terörizmin doğrudan ve dolaylı etkileri, günlük yaşamın olağan sorunları ile başa çıkmak için gereken psikolojik kaynakları ve yeteneklerini olumsuz etkileyebilmektedir. Bireyin psikolojik sağlamlığı ve ruhsal entegresyonu terör eylemlerinden kaynaklı önemli ölçüde sekteye uğradığı için, gündelik hayatın sorunları da birey tarafından yönetilemez hale gelebilmektedir. Gündelik hayatın işlevselliğinin bozulmasıyla birey, bu ruhsal bunaltıya katlanamayarak terör eylemlerini hiç olmamış gibi bir dissosiyatif amnezi sürecinde unutabilmekte ya da yok sayabilmektedir.[20]

Travmatik yaşantılara verilen tepkilerin hem objektif hem de sübjektif boyutları bulunmakta ve birey genellikle bu iki boyutu harmanlayarak bu tepkilerini düzenlemektedir. Farklı bireysel perspektifler, kişisel deneyimler, kültürel etkenler, sosyoekonomik ögeler ve kişilik karakteristikleri travmatik olaya ilişkin verilecek tepkilerdeki önemli faktörler arasında yer almaktadır. Bazı insanlar terör ve şiddet eylemleri gibi etkisi yüksek olaylar karşısında oldukça az tepki verebilmekte hatta bazen hiç tepki vermezken, bazı insanlar ise patolojik düzeyde dissosiyatif ve stres içerikli tepkiler verebilmektedir. Travmatik olaylar karşısında verilen bütün tepkilerin ortak özelliği bir savunma yönelimde olmalarıdır. Ancak bu savunma yönelimleri yineleyici travmatik yaşantıların etkisiyle psikopatolojik bir sürece dönüşmektedir. Terör eylemlerinin travmatik bir olay olmasına ilişkin Waugh, bazı önemli noktalar olduğunu ifade etmektedir.[21] Bunlar;

- Sıra dışı ya da tehdit edici şiddet kullanımı,
- Hedef odaklı ve zarar verme niyeti taşıyan davranışlar,
- Sadece olaya maruz kalan kurbanları değil, saldırının gerçekleştiği tüm toplumu korkutmak ve bireylerin sosyopsikolojik bağ kurma kapasitelerini zayıflatmak,

■ Masum olsalar dahi sembolik değerleri olan kurbanları seçmek.

İnsanların, savaş ve terör gibi hem toplumsal hem de bireysel yönleri bulunan travmatik olaylarla başa çıkabilmeleri için, bu yıkıcı nitelikteki eylemlerin uzun süreli olası etkilerini ve kendi ruhsal sağlıkları adına ne anlama geldiğini farketmeleri gerekmektedir. Figley, terör kurbanı bireylerin psikoterapilerindeki odak noktanın, asosiyasyonu yani bağ kurabilme yeteneği bozulmuş bireyin psikolojik durumundan (kurban), travmaları proses edebilen ve terör eyleminin travmatik anlamını idrak eden (mücadele eden "survivor") boyuta getirmek olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca terör mağduru bireylerin kaybolan işlevselliğinin yeniden sağlanması bu ruhsal tedavinin önemli ögelerindendir. Bireyin terör eylemlerinden psikolojik olarak olumsuz etkilenmesi ile ilişkili olarak birçok risk faktörü de bulunmaktadır.[22] Tablo 1'de terör eylemi sonrasında ortaya çıkan psikopatolojiye ilişkin risk faktörleri yer almaktadır:[23]

Terör eylemleri ile ilişkili olarak ortaya çıkan psikopatolojilerde özellikle travma sonrası stres bozukluğunun, dissosiyatif bozuklukların, madde kullanım bozukluklarının ve majör depresyonun ön planda olduğu görülmektedir. Bu tanılar komorbid olarak birlikte bulunabilmekte ve hem olay öncesi hem de olay esnasında birbirlerini predikte eden önemli bir konuma sahiptir.[23] Özellikle terör eyleminden kaçmaya çalışırken yardım edecek kimsenin olmayışı ve/veya travma karşı verilen tepkilerden biri olan "donma" tepkisini gösteren terör mağdurlarının travma sonrası stres bozukluğu geliştirme ihtimalinin yüksek olduğu bilinmektedir. Aynı zamanda terör olayına ilişkin "koku", "ses" ve "görüntü" gibi birden fazla duyusal uyarana maruz kalan veya sevdiği kimselerin ölümüne ya da yaralanmasına tanıklık eden kişilerde psikopatoloji gelişme olasılığı da yüksektir.[24] Terör olayları gibi şiddetli ve yoğun nitelikteki olaylara maruz kalan bireylerin, travmalarını proses edememeleri nedeniyle terör olayı sonrasından ortaya çıkan travmaların kuşaklararası aktarabildiklerine dair görüşler de bulunmaktadır. En az bir ebeveyni terör olayına maruz kalan İsrailli askerler ile yapılan bir araştırmada, bu askerlerin yüksek oranda travma sonrası stres bozukluğunun belirtilerine sahip olduğunu vurgulanmıştır.[25] Bu bağlamda yapılan başka bir araştırmada ise Vietnam savaşı gazilerinin çocuklarında davranışsal sorunlar ve minör düzeyde depresyon tespit edilmiştir.[26] Terör olayları ile ilişkili oluşan travma sonrası stres bozukluğu ve dissosiyatif bozukluklara sahip vakaların temel algı süreçlerinde parça-bütün ilişkilerini kurmakta zorlandıkları görülmektedir. Terör olaylarına maruz kalan bireylerde en çok görülen psikolojik belirtiler arasında; dissosiyatif flaşbekler, panik ataklar, irritabilite ve "kendi kendini tedavi etme yönelimli madde kullanımı" görülmektedir.[20]

Ön görülemeyen zamanlarda yaşantılanan terör eylemleri, hem toplumsal hem de bireysel yapının sahiplik ve hakimiyet duyguları ile iradesinde patolojik etkiler ya-

TABLO 1: Terör olayları sonrası psikopatoloji gelişimindeki risk faktörleri.

Risk Faktörü Çeşitleri	Değişkenler
Demografik faktörler	Cinsiyet (kadın olmak)
	Düşük eğitim seviyesi
	Düşük aylık gelir
	Etnik azınlıklar
Bilişsel özellikler	Düşük zekâ seviyesi
	Gelişimsel ve nörolojik bozukluklara sahip olma
	Hafıza sorunları
Biyolojik etmenler	Hızlı kalp atış ritmi
	Terör eylemi esnasında yükselen norepinefrin
	Düşük kortizol düzeyi
Ailesel ya da Genetik Faktörler	Travma sonrası stres belirtilerinin kuşaklararası geçişi
	Madde kullanımı, anksiyete ya da negatif duygudurum geçmişi
Psikiyatrik tanı öyküsü ve kişilik özellikleri	Psikiyatrik tanıya sahip olma
	Travma esnasındaki dissosiyasyon (peritravmatik dissosiyasyon)
	Kaçıngan, antisosyal ve nörotik kişilik örgütlenmesi
Çevresel etmenler	Travmatik olay geçmişi
	Disfonksiyonel aile
	Sosyal destek eksikliği

ratarak, bireyden topluma olan bir uzamda "dissosiyatif tepkilerin" ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Terör ve uzun süreli savaşlar sonucunda ortaya çıkan dissosiyatif savunma mekanizmaları bireyin ve toplumun entegrasyon ve bir bütün halinde kalabilme kapasitelerini vurarak hem birey hem de toplumsal bazda dissosiyasyonun hakim olmasına sebep olmaktadır. Araştırmalar terör olaylarının ön görülemez doğasından ötürü, terörün psikolojik etkilerinin sadece bu olayların yaşantılanma süreciyle sınırlı kalmadığını ve bu süreçten bağımsız bir şekilde oldukça uzun sürelerde devam ettiğini belirtmektedir. Bu durumun en önemli nedeni de travmanın şiddeti ile paralel olarak terör olaylarının bireyin bağ kurma ve kontrol becerilerini etkileyerek terör ile ilişki olayları dissosiye etmesinden kaynaklanmaktadır. Başlangıçta adaptif bir savunma olarak ortaya çıkan dissosiyasyon, bireyin travmayı proses etmesini engelleyerek travmanın uzun süre yaşantılanmasına ve dışarıdan gelecek travmalara karşı da açık ya da savunmasız hale gelmesine neden olarak reviktimizasyon oranını arttırmaktadır.[20] Travma ve dissosiyasyon açısından terör olaylarına dair görülebilecek en net örneklerden birisini Rusbridger ifade etmektedir. 11 Eylül Saldırılarına tanıklık eden Rusbridger: "*Aniden yaşam fazlasıyla kırılgan hale büründü. Saat 8.48'den önce her şey oldukça net ve ön görülebilirdi. Fakat bu dakikadan sonra ise hiçbir şey tahmin edilemez ve bilinemezdi*." Bu ifade, şiddetli bir travma sonucu ortaya çıkan dissosiyatif bir parçalanmanın tipik bir örneği olup bireyin ruhsal entegrasyonunun önemli ölçüde parçalandığının bir göstergesidir.[23] Şiddetli ve acı verici nitelikteki travmalara karşı birey dissosiyatif savunma mekanizmalarıyla katlanabilmektedir. Bu nedenle terör ile ilişki olaylardan sonra ortaya çıkan psikopatolojilerde travma sonrası stres bozukluğunun yanı sıra mutlaka travmatik yaşantılarla en yakın ilişki dinamikleri gösteren dissosiyatif bozukluk belirtilerine de önem verilmeli ve gerçekleştirilecek psikoterapilerde dissosiyasyon ve travma temel çalışma alanlarını oluşturmalıdır. Çünkü zaten dissosiyattif bozukluklar travma sonrası stres bozukluğu belirtilerini de kapsamaktadır. [5,6]

TERÖR FAİLLERİNİN PSİKOTRAVMATOLOJİK KARAKTERİSTİKLERİ

Terör failleri tarafından paylaşılan nitelikleri veya özellikleri izole etmek ve sınıflandırmak oldukça zorlu ve riskli bir iştir. Çünkü terör failleri arasındaki benzerliklerden ziyade farklılıklar niceliksel olarak daha fazla olabilmekte ve bu durum profillemeyi oldukça güç hale getirmektedir. Post, şiddet davranışını gerçekleştiren bireylerin psikolojisini anlamaya çalışan davranış bilimcilerinin, tipik bir "terör failinin düşünce yapısını" belirleme çabalarının sonuç vermediğini söylemektedir.[27] Terör faili olan insanlar, çok çeşitli kültürlerden, milletlerden ve ideolojik nedenlerden, toplumun tüm katmanlarından ve çeşitli mesleklerden gelmekte ve onların kişilikleri ve özellikleri, genel popülasyondaki insanlar kadar çeşitlilik göstermektedir. Her biri geniş çapta ve birbirinden ayrılan ulusal ve sosyokültürel geçmişe, bağlamlara ve hedeflere sahip olan terör faillerinin çeşitliliği, bireysel grupların veya terör gruplarının genel bir profilini geliştirmeye yönelik riskler olduğunu açıklamaktadır.[28]

Terör failleri ilgili olarak Cooper, gerçek terör failinin gerçekleştirdiği eylemlerin yıkıcı ve katlanılması güç doğasının karşısında kendi psikolojik sağlamlığını ve iradesini güçlü tutabilen failler olduğunu ifade etmektedir.[29] Terör failleri çoğunlukla toplumların stabil ve kontrol altında devam eden yapılarının düzenini bozmayı hedeflemektedir. Bu gayelerini gerçekleştirmek için şiddeti ve zamanı tahmin edilemeyen ölçüde eylemler gerçekleştirerek toplumda "korku" kültürünün eşlik ettiği kaos ortamı yaratmayı hedeflemektedir. Terör faillerinin psikolojik profillemesi, her ne kadar riskli olsa da bu konu da yapılan çalışmalar terör faillerinin; psikolojik özellikleri, travmatik öykülerinin olup olmadığı ve çeşitli demografik özellikler açısından fikir verici niteliktedir. Psikotravmatolojik bağlamda terör failleri üzerine çalışan klinik psikoloji ve psikiyatri genellikle bireylerin psikopatolojilerine odaklanmayı tercih etmiştir. Terör failleri ile akıl hastalıkları arasındaki ilişkiye dair alanyazındaki çalışmalar genel olarak; bir örgüt ya da grup ile ilişkisi olmadan tek başına saldırı düzenleyen "lone wolf" terör faillerinde akıl hastalığının "kısmi" etkilerinin olabileceğini ifade ederken, daha "geleneksel" yani belirli bir terör organizasyonu içerisindeki terör faillerinin en az bir psikiyatrik tanıya sahip olabileceklerine dair birbirini tekrar eden boyutta somut bir bulgunun olmadığını göstermektedir. Bu eksende bireyin terör örgütlerine katılım ve eylemde bulunma süreçlerini sadece bireylerin psikopatolojilerine indirgemek tek başına yeterli değildir.[17,30-32] Dikkat edilmelidir ki bu çalışmalar, direkt olarak terör failleri ile yapılmadığı için "terör faili gibi olma durumu" ile ilgili (likely terrorist)" değerlendirmeleri içermekte ve sadece bir açıklama getirici nitelik taşımaktadır. Bu nedenle aşağıda bahsedilecek özelliklere sahip bireylerin terör faili olma riski taşıdığı veya terör faili olmaya yatkın olduğu sonucu direkt olarak çıkartılamaz ve çıkartılmamalıdır.[28]

YAŞ

Yaş değişkeni ve terör faili gibi olma üzerine literatürde çeşitli araştırmalar bulunmaktadır. Silke, terör faili olmaya dair en riskli yaşın 23 olduğunu, 28 yaş ve üzerinin ise

düşük riskli olduğunu ifade etmektedir. Silke çalışmasında genel olarak 18-25 yaş arası grubun fazla riski barındırdığını, 16-18 yaş ile 25-30 yaş aralarının orta riske sahip olduğunu ve 16 yaş ve altı ile 30 yaş ve üstünün ise en düşük riskli gruplar olduğunu bulmuştur. Daha önce de ifade edildiği üzere terör faili gibi olma profiline yönelik bu alanda yapılan çalışmalar daha çok gazete haberleri ve medya gibi ikincil kaynaklar aracılığıyla yürütülmüştür.[33] Russel & Miller tarafından yapılan çalışmada ise terör faillerinin genellikle 22-25 yaşları arasında olduğu bulunmuşken; Alman, Filistinli ve Japon terör faillerinin ise daha çok 20-25 yaşları arasında olduğu belirlenmiştir.[34] Bu alanda yapılan başka çalışmalar, çeşitli terör faillerinin 16-17 yaşları arasında da olabileceğini, özellikle Arap ve İtalyan terör organizasyonlarının 14-15 yaşları arasındaki erkek çocukları tehlikeli görevler için kullanabildiklerini ortaya çıkarmıştır. Bunun nedenleri olarak da çocukların, talimatları sorgulama ve şartsız kabul etme olasılıklarının daha düşük olması ve onların daha az dikkat çekici olmaları olduğu düşünülmektedir.[28]

EĞİTİM VE MESLEKİ ARKA PLAN

Genel olarak terör failleri ortalama eğitimden daha fazla eğitime sahip ve çok az sayıda Batılı terör faili eğitimsiz veya okuma yazma bilmemektedir. Ancak okuma-yazma bilmeyen ve en az lise ve dengi mensubu sayısı genel olarak tüm dünya ülkelerinde oldukça fazla olup, "eğitim süresi" kriteri, terör faili olabilecek nitelikteki bireylerin eğitiminin fazla ya da az olduklarını ortaya koymak için yeterli değildir. Eğitim ve terör faili olma ekseninde yapılacak çalışmalar alınan eğitimin süresinden ziyade eğitimin türüne yönelik yapılabilir. Eğitim yanı sıra terör faillerinin meslekleri çeşitlilik gösterebilmektedir ve özellikle işsizler ve öğrenciler dışında herhangi bir meslek grubu ile terör faillerinin meslek grupları arasında ilişki bulunamamıştır. Terör failleri arasında yüksek düzeyde eğitimli olanlara genellikle üst düzey bir pozisyon (liderlik vb.) verilebilmektedir. Terör grupları arasındaki yaşlı olanlar ve liderler sıklıkla doktorlar, bankacılar, avukatlar, mühendisler, gazeteciler, üniversite profesörleri ve orta seviye devlet yöneticileri gibi profesyoneller olabilme ihtimalleri bulunmaktadır.[28]

PSİKOLOJİK VE DEMOGRAFİK PROFİL

Terör faillerinin psikolojik profillemeleri yapılırken daha önce de ifade edildiği üzere "terör faili gibi (likely terrorist)" olma durumu tespit edilmeye çalışılmaktadır. Bu alanda yapılan çalışmalar göçün önemli bir faktör olduğunu göstermektedir. Vaisman-Tzachor, çalışmasında; illegal ve herhangi bir ülkeye ait resmi oturma kaydı olmayan bireylerin, terör faili gibi olma ile en yüksek eşleşmeye sahip olduğunu bir diğer ifadeyle ise illegal/kayıtsız yaşayan bireylerin terör faili gibi olmadaki en yüksek derecedeki riskli grubu oluşturduğu ortaya çıkmış olup, en düşük/en tehlikeli olmayan grubun ise ülkesinde doğan/göç etmeyen insanlar olduğunu bulmuştur. Tablo 2'de göç faktörü ile terör faili olma gibi durumu arasındaki ilişki yer almaktadır.[35]

Vaisman-Tzachor, çalışmasında ayrıca medeni durum faktörünün terör faili gibi olma durumuna olan etkisini de belirlemeye çalışmıştır. Bu araştırma sonucunda terör faili gibi olma ile en yüksek eşleşme gösteren grubun bekarlar, en düşük eşleşme gösteren grubun ise evli ve çocuklu bireyler olduğu saptanmıştır. Tablo 3'de medeni durum ile terör faili olma gibi durumu arasındaki ilişki gösterilmektedir.[35]

Terör faili gibi olma ve terör faillerinin psikopatolojilerine yönelik en çok araştırılan ve en fazla ilişkili bulunan psikopatolojinin, narsisizm olduğu iddia edilmektedir.[9,28] Vaisman-Tzachor'un çalışmasında da terör ve psikopatoloji arasındaki en fazla eşleşme/ilişki gösteren grup, literatürle paralel bir şekilde patolojik narsisizm olarak ortaya çıkmıştır. Tablo 4'de psikopatoloji ile terör faili gibi olma arasındaki ilişki yer almaktadır.[35]

Psikopatoloji ile ilgili araştırmaların yanı sıra bazı çalışmalar; "benzersizlik", "kötü ün", "sosyal kabul görme", "ideolojik inanç", "duygusal açlık", "güçlü grup ilişkisi" ve "sosyal izolasyon" gibi terörle ilişkili olabilecek temel unsurların olduğunu ortaya çıkarmıştır.[35] Tablo 5'de terör faillerinin ve terör gruplarının olası motivasyonları açıklanmaktadır.

TABLO 2: Göç faktörü ile terör faili olma gibi arasındaki ilişki.

Göç Faktörü	Eşleşme Düzeyi
İllegal/Kayıtsız yaşayan birey	En yüksek eşleşme
Turist/Diplomatik Statülü birey	Yüksek eşleşme
Çalışma/öğrenci vizesi ile gelen birey	Ortalama eşleşme
Kalıcı ikamete sahip birey	Ortalamanın altı eşleşme
Vatandaşlık kazanmış birey	Düşük eşleşme
Yurt dışından gelmemiş birey	En düşük eşleşme

TABLO 3: Medeni durum ile terör faili gibi olma arasındaki ilişki.

Medeni Durum	Eşleşme Düzeyi
Bekar	En yüksek eşleşme
Devam eden ilişki	Yüksek eşleşme
Evli/nişanlı	Orta düzeyde eşleşme
Evli ve çocuklu olma	Düşük düzeyde eşleşme

TABLO 4: Psikopatoloji ile terör faili gibi olma arasındaki ilişki.

Psikopatoloji	Eşleşme Düzeyi
Patolojik Narsisizm	En yüksek eşleşme
Psikopati	Yüksek eşleşme
Narsisizm	Orta düzeyde eşleşme
Paranoya	Düşük düzeyde eşleşme

Stern, terör faillerinin ve liderlerin psikolojik motivasyonları arasında olası hangi farkların görülebileceğine dair yaptığı çalışmasında faillerin liderlere kıyasla; örgüte daha kolay katılım sağladıkları (grandiyöz, duygusal), daha fazla agresyon/hayal kırıklığı motivasyonlu oldukları, kendisine ve ailesine yabancılaşmalarının daha fazla olduğu, tekrarlı suç işlemiş oldukları ve şehitlik arzuları olduğu gözlemlenmiştir. Liderlerin ise faillere göre; örgüte daha zor katılım sağladıkları (inatçı, aç, daha az grandiyöz), daha fazla güç/iktidar motivasyonlu oldukları, daha iyi eğitimli ve sosyal oldukları, ailesi ve kendi toplumuyla güçlü sosyal ilişkiler kurduğu ve şehitlik arzuları bulunmadığını öne sürmektedir. Tablo 6'da terör failleri ile liderlerin psikolojik motivasyonları arasındaki farklar gösterilmektedir.[36]

RADİKALLEŞME VE TERÖR: PSİKOTRAVMATOLOJİK BİR DEĞERLENDİRME

Terör ve terörizm ile ilişkili araştırmalarda radikalleşme sıklıkla bağ kurulan ve atıf yapılan kavramlardan biridir. Bilimsel çalışmalarda radikalleşme kavramının nasıl ve hangi bağlamlarda kullanılacağı konusunda giderek artan bir netlik sağlanmaya çalışılmışsa da hala terörizm ve radikalleşmenin sıklıkla birbirilerinin yerine kullanılmakta olduğu görülmektedir. Radikalleşmenin dinamikleri üzerinde duran McCauley ve Moskalenko radikalleşmeyi, "*bireyin içinde yer aldığı grubu savunma isteği ve artan grup şiddetini meşrulaştırması açısından duygu, davranış ve inançlarda meydana gelen değişim*" olarak tanımlamışlardır. Hollanda İstihbarat ve Güvenlik Teşkilatı ise radikalleşmeyi; "*demokratik yasal düzene karşı tehdit oluşturarak, demokratik toplum düzeninin işleyişine zarar verebilen demokrasi karşıtı araçların kullanımını da içeren, toplumda aşırıya giden değişiklikleri arama ya da destekleme*" şeklinde tanımlamıştır.[37] Radikalleşme konusundaki tanımlar göz önünde bulundurulduğunda radikalleşmenin bir olgudan ziyade bireyin aşırıya giden düşünce, tutum ve -bazen şiddete varan- davranış geliştirdiği bir süreç olarak ele alındığı söylenebilmektedir.[38] Radikalleşme sürecinde bireylerin kişilik ve değerler sisteminde ani ve zıt değişimler ortaya çıkabilmektedir. Bu değişimler

TABLO 5: Terör failleri ve terör gruplarının motivasyonları.

Motivasyon	Açıklama
Özel olma	Özel ve benzersiz bir misyon sahibi olma (en yaygın ve en güçlü motivasyon)
Bilinme	Hedef kitle tarafından biliniyor olma (güçlü bir motivasyon)
Açıkça onaylanma	Birileri ya da bir grup tarafından tanınma
Uygun hale getirme	Eylemleri bir nefret söyleminden ziyade, ideolojik inançlarla açıklayarak meşrulaştırma
Ait olma hissi	Bağlı kalma ve benzer düşünen başkalarıyla birlikte olma isteği
Sosyal izolasyon	Sosyal izolasyon sonucunda diğer görüş ve düşüncelere erişim kısıtlanmakta ve grup içi düşüncenin meşruiyeti korunmakta
İntikam	Grup içindeki bireylerin haksız muamele görüldüğüne dair inanç sonucu intikam alma düşüncesi

TABLO 6: Terör failleri ile liderler arasındaki psikolojik motivasyon farklılıkları

Terör failleri	Liderler/Yöneticiler
Örgüte katılım daha kolay (grandiyöz ve duygusallık ön planda)	Örgüte katılım daha zor (inatçı, daha az grandiyöz)
Hayal kırıklığı/agresyon motivasyonlu	Güç motivasyonlu
Güçlü ideolojik inanç	Pratik yönelimli ve sonuç alma inancı hakim
Tekrarlayıcı suç öyküsü (ağırlıklı olarak düşük nitelikte suçlar)	Daha iyi eğitimli ve sosyal olma (suç öyküsü oldukça az)
Kendisine ve ailesine yabancılaşma	Ailesi ve çevresi ile güçlü sosyal ilişki
Bilinme arzusu (kötü ün)	Daha fazla kötü ün elde etme arzusu
Yöresel hedef (yaşadığı toplum)	Evrensel hedef (tüm dünya)
Şehit olma arzusu (özel olma arzusu)	Şehit olma arzusu yok
Kısa süreli terör grubu içerisinde bulunma	Uzun süreli terör grubu içerisinde bulunma

dissosiye edici bir zeminde beyin yıkama prosesi ile ilişkili olarak gerçekleştirilebilmektedir.[6]

Radikalleşmenin psikolojik sebeplerine dair yapılan ilk çalışmalarda, genellikle radikallerin öteki bireylerden farklı olduğu varsayımından hareket edilmiş ve radikallerin psikopatolojisine odaklanılmıştır. Radikalleşen bireyleri peşinen psikolojik olarak anormal kabul eden yaklaşım, özellikle 1970'li yıllarda yaygınlaşmış ve sonraki çalışmalarda da bu yaklaşıma sıklıkla atıf yapılmıştır.[39] Ancak bu yaklaşımın aksine radikalleşen bireylerin de en az öteki bireyler kadar psikolojik olarak sağlıklı olduğunu gösteren çalışmalar da mevcuttur. Crenshaw ve Post'un araştırmalarına göre terör faillerinin en dikkat çeken ortak özellikleri onların psikolojik olarak sağlıklı bireyler olmalarıdır.[1,14] Psikolojik araştırmaların yanı sıra radikalleşen bireylerle ilgili psikiyatrik çalışmalarda da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Terör failleri ile yapılan psikiyatrik temelli retrospektif çalışmalarda terör failleri arasında yaygın olarak paylaşılan ortak psikopatolojik özelliklerin olmayabileceği iddia edilmektedir.[40] Radikalleşen bireylerin psikolojik karakteristikleri üzerine yoğunlaşan çalışmalar sonucunda, salt psikolojik özelliklerin radikalleşen bireyleri açıklamada yeterli olmadığı ve bu alanda çok eksende yürütülmesi gereken disiplinler arası çalışmalara ihtiyaç duyulduğu ortaya çıkmaktadır.

TRAVMA VE DİSSOSİYASYON EKSENİNDE TERÖRİZMİN SİBER UZAMDAKİ ROLÜ: SİBER TERÖRİZM PSİKOLOJİSİ

Günümüzde dijital teknolojilerin gelişmesi ile kitle iletişim araçları da zamandan ve mekândan bağımsız olarak iletişimi mümkün hale getirmiştir. Medya ve siber uzamın aktif bir şekilde tüm devletler tarafından kullanılmasıyla birlikte terör ve terörizm, küreselleşen kavramlardan biri olmaya başlamıştır. Ülkelerin iç dinamiklerinde gerçekleşen sorunlar veya olaylar, çok kısa bir sürede uluslararası toplum tarafından da öğrenilerek, uluslararası statü kazanabilmektedir. Terörün uluslararası statü kazanmasındaki majör faktörlerden birisi, siber uzamın ve siber uzamdaki etkileşimin yoğunluğu ve bireylere ve topluma olan etkisidir.[17,28] Terör organizasyonları, faaliyetlerini siber uzamda yürütmesiyle birlikte yeni bir alt alan olan "siber terörizm" ortaya çıkmıştır. Siber terörizm genel olarak; "bilgisayar ve/veya ağ tabanlı internet teknolojisini kullanarak politik ya da sosyal hedefleri kontrol etme, zarar verme ve belirli bir grup ya da idealler üzerinde hâkim olma amaçlı faaliyetler yürütme" olarak tanımlanmaktadır.[41] Siber terörizm; teknoloji, medya, iletişim, sosyoloji, psikoloji ve siyaset gibi birçok disiplini ve çalışma alanını ilgilendirdiği için bu alanda yapılacak disiplinler arası araştırmalar siber terörizmin ve terörün siber uzamdaki unsurlarının aydınlatılması için oldukça önemlidir.[42]

Siber terörizm araştırmaları kapsamında yer alan *siber terörizm psikolojisi* çalışmaları genellikle "siber psikoloji", "kitle iletişim psikolojisi" ve "terörizm psikolojisi" ekseninde yürütülmektedir.[41,42] Bu disiplinlerin "siber terörizm psikolojisi" altında yapacakları ortak çalışmalar ile birlikte siber terörizmin ve siber terörizmin psikolojik unsurlarının bilimsel olarak aydınlatabileceği düşünülmektedir. Ayrı ayrı disiplinlerin çalıştığı bu alanın "travma" ve "travma ile ilişkili dissosiyasyon" temelli olarak "siber terörizm psikolojisi" bağlamında inşa edilmesi, terör organizasyonlarının ve terör faillerinin psikotravmatolojik eksende değerlendirmelerini imkan sağlayacaktır. Günümüzde hem bireylerin hem toplumların vazgeçilmez bir parçası olan internetin "siber terörizm psikolojisi" üzerindeki etkisi ve rolünün bilimsel çalışmalarla ortaya konulması, siber terörizmin önlenmesi ve engellenmesine yönelik uygulanabilir strateji ve politikaların geliştirilmesine destek sağlayabilecektir.[13]

Siber terörizm psikolojisi çalışmaları çoğunlukla siber uzamdaki terör faaliyetlerini sürdüren terör faillerinin psikolojik karakteristiklerine ve siber uzamın sağladığı anonimiteye odaklanmaktadır. Terör faillerinin travma deneyimleri ve terör organizasyonlarına katılmalarındaki psikolojik risk faktörlerine yönelik birçok araştırma bulunmaktadır.[9,27,28,42] Terör organizasyonlarını ve terör faillerinin siber ve siber olmayan uzamdaki psikolojik karakteristiklerini kavrayabilmek ve terörün önlenmesine yönelik etkin nitelikte uygulamalar geliştirebilmek için terörün "travma" ve "travma kökenli psikolojik dinamikler" ile ilişkisini fark ederek psikotravmatolojik eksende çalışmalar yürütmek gerekmektedir. Çok geniş bir tanım spektrumu olan travmatik yaşantılar, çocukluk çağı travmaları kadar toplumsal şiddeti, terörizmi, ülkelerarası savaşı, iç savaşı, ulaşım kazalarını ve doğal afetleri de içermektedir. İnsan eliyle yapılan travmalar bireylerin ruh sağlığı üzerinde son derece olumsuz ruhsal etkiler yaratarak bireysel travmaları oluşturmaktayken, savaş ve terör gibi geniş kapsamlı ve çok sayıda insanın mağdur olduğu travmatik yaşantılar ise kitlesel (toplumsal) travmaları oluşturmakta ve hem bireysel hem de toplumsal düzeyde güvenlik algısını zedelemekte ve kesintiye uğratmaktadır. Bireysel travmalar kadar toplumsal travmaların yönetilmesi ve kontrol edilmesi sürecinde dissosiyasyon en temel psikolojik savunma sistemi olarak devreye girmektedir. Tahmin edilebilmesi güç doğasından ötürü travmaların bireysel ve toplumsal sonuçları aslında bir halk sağlığı sorunu olarak

pek çok bilimi ilgilendiren bir olgu niteliğinde karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle uluslararası güvenlik ve terör konuları, multidisipliner bir perspektifte ve psikotravmatolojik bir yaklaşımla ele alınmalıdır.[5,18,43]

TERÖRİZM: BİREYSEL VE TOPLUMSAL AÇIDAN KRİZE MÜDAHALELER

Terör olayları gibi toplumda kaos ve anomi ortamının oluşmasına sebep olan olaylardan sonra ruh sağlığı çalışanlarına bireysel ve toplumsal stabiliteyi sağlamak hususunda önemli sorumluluklar düşmektedir. Özellikle toplum destek merkezleri ve bireysel bazda çalışan ruh sağlığı profesyonelleri ortak kararlar vererek krize müdahale ekseninde planlamalar yapmalıdır. Toplumun minimum olumsuz sonuç ile bu tarz terör eylemlerini yönetebilmeleri için bu eylemlere direkt olarak maruz kalanların yanı sıra dolaylı olarak etkilenen kesimi de hedefleyerek mağdurların "viktimizasyonu" ve "duygusal sorunları" ekseninde krize müdahale ve sürdürülebilir psikoterapi hizmetleri gerçekleştirilmelidir.[23] Bu eksende hazırlanan kamu destek hizmetleri, toplumdaki güvenlik sorunlarını ve medya aracılığıyla yayılan zayıflık ve çaresizlik hislerine odaklanarak, bireyin gündelik hayatındaki ritüellerini optimal seviyede yapmalarını hedeflemektedir. Gündelik hayattaki ritüellerin ve işleyişin tekrar kazandırılmasındaki amaç ise bireyin kendi kararları ve iradesini kontrol edebilmesini sağlayarak ruhsal reentegrasyonu gerçekleştirmektir. Travmalardan sonra her zaman olumsuz sonuçlar doğmamakta, hatta birey yaşadığı travmalardan ders çıkararak travma sonrası büyüme de deneyimleyebilmektedir. Terör olayları gibi geniş bir kitleyi hedefleyen şiddetli saldırılardan sonra toplum destek merkezlerindeki ruh sağlığı profesyonelleri sadece bireylerin psikopatolojilerine odaklanmaz, hatta travmanın geliştirici ve pozitif yanlarına odaklanarak bireyin hem travmasını proses etmesine hem de travma sonrası büyümenin gerçekleşmesine destek olmaktadır.[21,23]

Modern dünyanın küreselleşmeyle birlikte geçirdiği dönüşüm, risk toplumlarını ve belirsizliği net bir şekilde ortaya çıkarmış ve "güven", tesis edilmesi gereken başat bir sorun olmuştur. Güven konusunu psikolojik açıdan değerlendirmek terör eylemlerini ve bu saldırıların sonuçlarını iyi analiz edebilmek önemli bir gerekliliktir. Travmaların sübjektif olarak sindirilmesinde ve metabolize edilmesinde bireyin çocukluk döneminden yetişkinlik dönemine kadar getirdiği güvenli bağlanma paterni travmaların birey tarafından daha kolay yönetilebilmesine katkı sağlamaktadır. Bu eksende terör saldırılarından sonra bireysel ve toplumsal açıdan "güveni" yeniden tesis edebilmek, hem bireysel psikopatolojilerin oluşmasına karşı koruyucu bir rol oynamakta hem de toplumdaki korku kültürünün ve kaotik ortamın kısa sürede ortadan kalkmasına katkı sağlamaktadır.[44]

Adli bilimler ile yakından ilişkili olan terör eksenindeki disiplinler arası çalışmalar, terör fenomenini daha iyi açıklamak ve anlayabilmek için son derecede önem teşkil etmektedir. Terörün; iç içe geçmiş olan sosyal, psikolojik, ideolojik, dinsel ve politik bir dizi güdü ve davranış olgusunu temsil ettiği ve terör faili profilini oluşturmanın oldukça zor ve riskli olduğu unutulmamalıdır. Terör; politik, psikolojik, sosyal, vb. birçok motivasyona sahiptir ve bu alandaki çalışmalar daha çok ikincil kaynaklardaki istatistiki verilere dayanmaktadır. Bu durumda terörün motivasyonlarını ve yapısını daha iyi aydınlatabilmeye yönelik daha fazla teori ve farklı disiplinlerin bir arada çalışmasına ihtiyaç vardır. Terör ile ilgili adli bilimler ekseninde yapılacak disiplinler arası çalışmalar ve bu çalışmalar sonucunda ortaya çıkabilecek olası teoriler ve çözüm önerileri, terörle mücadelede etkili, uygulanabilir politika ve önleme programları geliştirmeye yönelik bilimsel zemin hazırlayacaktır.[18,36,45,46] Multidisipliner bir alan olan psikotarih, insanlık tarihinin gelişimini ve değişimini geniş ve yenilikçi bir çerçeveden değerlendirme amaçlı olarak psikoloji ve tarih bilimlerinin bir araya geldiği bir bilim dalıdır. Bu doğrultuda psikotarih, çocukluk çağı travmaları ve dissosiyasyon temelinde terör ve terörizm ile ilişkili olarak grup dinamikleri ve şiddet olaylarının bağlantısı üzerine daha detaylı araştırmalar yapılarak bu soruna farklı bir bakış açısı kazandırmaktadır. Psikotarih, travmatik olayların hem bireysel hem de kitlesel etkilerini anlamaya yardımcı olmakla beraber, bireysel ve toplumsal şiddet olaylarının nedenleri ile ilgili de farklı bir perspektiften bakmayı sağlayan bir çalışma alanı olma özelliği taşımaktadır. Psikotarihte; travmaların bireysel etkilerinin yanında, kitlesel olarak deneyimlenen travmaların da psikolojik etkilerinin araştırılması ve bu durumlardan etkilenen bireylere en kısa sürede nitelikli ve etkin psikolojik desteğin verilebilmesi konusu büyük bir öneme sahiptir.[47-52] Sonuç olarak daha önce de ifade edildiği üzere terör ve terörizm kavramlarının psikotarih çerçevesinde konumlandırılıp daha fonksiyonel ve etkin önleme politikalarının geliştirilmesinin terör ve terörizm alanındaki uzun dönemli önleme stratejilerine önemli ve öncelikli katkılar sağlayacağı düşünülmekte ve önerilmektedir.

KAYNAKLAR

1. Crenshaw M. Questions to be answered, research to be done, knowledge to be applied. In Reich W, ed. Origins of Terrorism; Psychologies, Ideologies, Theologies, States of Mind. 1st ed. New York: Cambridge University Press; 1990. p. 247-60.
2. Crenshaw M. Current research on terrorism: The academic perspective. Studies in Conflict & Terrorism; 1992;15(1):1-11.
3. Whittaker DJ. The terrorism reader. 1st ed. London: Routledge; 2012. p.8.
4. Goldberg J. The Education of a Holy Warrior. New York Times Magazine. 2000. p.35.
5. Öztürk, E. Travma ve Dissosiyasyon: Dissosiyatif Kimlik Bozukluğunun Psikoterapisi ve Aile Dinamikleri. 1. Baskı. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi; 2017.
6. Öztürk E. Psikotarih Ruhsal Travma ve Dissosiyasyon, Celbiş O, ed. Turaz Akademi 2018. 1. Baskı. Ankara: Akademisyen Kitabevi; 2018. p.92-106.
7. Martin G. Terörizm kavramlar ve kuramlar. Çapçıoğlu İ, Metin B, çev. 1.Baskı. Ankara: Adres Yayınları; 2017.
8. Knutson JN. Social and psychodynamic pressures toward a negative identity: The case of an American revolutionary terrorist. Behavioral and quantitative perspectives on terrorism. 1981:105-50.
9. Crayton JW. Terrorism and the Psychology of the Self. Perspectives on Terrorism. Wilmington, Delaware: Scholarly Resources; 1983. p. 33-41.
10. Erdoğan B, Öztürk E. Ruhsal Travmanın Aktarımında Narsisizm. Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi. 2018;3(3):11-20.
11. Davies JC. Toward a theory of revolution. American sociological review. 1962. p.5-19.
12. Barkan SE, Snowden, LL. Collective violence. Allyn & Bacon. 1st ed. Boston; 2000.
13. Öztürk, E. Travma ve Dissosiyasyon: Dissosiyatif Kimlik Bozukluğunun Psikoterapisi ve Aile Dinamikleri. 2. Baskı. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi; 2020.
14. Post JM. Terrorist psychologic: Terrorist behavior as a product of psychological forces. Origins of terrorism: Psychologies, ideologies, theologies, states of mind. 1990:25-40.
15. Öztürk E, Şar V. "Apparently normal" family: A contemporary agent of transgenerational trauma and dissociation. J Trauma Practice. 2006;4(3-4):287-303.
16. Pfefferbaum B. Victims of terror and the media. In: Silke A, ed. Terrorists, Victims and Society. England: John Wiley and Sons; 2003. p.175-87.
17. Derin G, Öztürk E. Adli Bilimler Açısından Uluslararası Güvenlik ve Terör: Psikotravmatolojik Bir Yaklaşım. II.Türk Adli Bilimler Kongresi ve X. Adli Tıp Çalıştayı Kongre Bildiri Kitabı. 2019a. p. 130-48.
18. Derin G, Öztürk E. Terör ve Terörün Psikolojik Dinamikleri ve Radikalleşme. V. Turkcess International Education and Social Sciences Congress. 1.Baskı. İstanbul; 2019b. p.1125-232.
19. Shalev AY. Treating survivors in the immediate aftermath of traumatic events. Treating trauma survivors with PTSD. 2002:157-88.
20. Ciottone GR. Introduction to disaster medicine. In Ciottone's Disaster Medicine. Amsterdam: Elsevier; 2016. p. 2-5.
21. Waugh WL. Managing terrorism as an environmental hazard. Publıc Admınıstratıon And Publıc Policy. 2001;93:659-76.
22. Figley CR. From victim to survivor: Social responsibility in the wake of catastrophe. Trauma and its wake. 1985;1:398-415.
23. Sprang G. The psychological impact of isolated acts of terrorism. In: Silke A, ed. Terrorists, Victims and Society. England: John Wiley and Sons; 2003. p. 133-59.
24. van der Kork B. The assessment and treatment of complex PTSD. In: Yehuda R, ed. Psychological Trauma. New York: Academic Press; 2002.
25. Solomon Z. Does the War End When the Shooting Stops? The Psychological Toll of War 1. Journal of Applied Social Psychology. 1990;20(21):1733-45.
26. Rosenheck R, Fontana A. Transgenerational effects of abusive violence on the children of Vietnam combat veterans. Journal of Traumatic Stress: Official Publication of The International Society for Traumatic Stress Studies. 1998;11(4):731-42.
27. Post JM. Individual and group dynamics of terrorist behavior. In Psychiatry. Boston: Springer; 1985. p. 381-6.
28. Hudson RA. Who Becomes a Terrorist and Why?: The Psychology and Sociology of Terrorism. Simon and Schuster. 1st ed. Washington D.C: Federal Research Division of the Library of Congress; 2018.
29. Cooper AM. Paranoia: A part of most analyses. Journal of the American Psychoanalytic Association. 1993;41(2):423-42.
30. Webber D, Kruglanski AW. The social psychological makings of a terrorist. Current opinion in psychology. 2018;19:131-4.
31. Corner E, Gill P. A false dichotomy? Mental illness and lone-actor terrorism. Law and Human Behavior. 2015;39(1):23.
32. Gruenewald J, Chermak S, Freilich JD. Distinguishing "loner" attacks from other domestic extremist violence. Criminology & Public Policy. 2013;12(1): 65-91.
33. Silke A. Ragged justice: loyalist vigilantism in Northern Ireland. Terrorism and Political Violence. 1999; 11(3):1-31.
34. Russell CA, Miller BH. Profile of a Terrorist. Studies in conflict & terrorism. 1977;1(1):17-34.
35. Vaisman-Tzachor R. Profiling terrorists. Journal of Police Crisis Negotiations. 2007;7(1):27-61.
36. Stern J. Terror in the name of God. New York: Harper Collins; 2003.
37. McCauley C, Moskalenko S. Mechanisms of Political Radicalization: Pathways Towards Terrorism. Terrorism and Political Violence. 2008;20(3):415-33.
38. Schmid AP. Radicalisation, de-radicalisation, counter-radicalisation: A conceptual discussion and literature review. ICCT Research Paper. 2013;97(1): 22.
39. Silke A. Holy Warriors: Exploring the Psychological Processes of Jihadi Radicalization. European Journal of Criminology. 2008;5(1):99-123.
40. Ferracuti F, Bruno F. Psychiatric Aspects of Terrorism. In. Barak-Glantz IL, Huff CR, eds. The Mad, The Bad and The Different. Lexington Mass: Lexington Books; 1981. p.199-213.
41. Rogers M. The Psychology of Cyber-Terrorism. In Silke A, ed. Terrorists, Victims and Society: Psychological Perspectives on Terrorism and its Consequences. United Kingdom: Wiley Online Library; 2003. p. 77-92.
42. Weimann G. The psychology of mass-mediated terrorism. American behavioral scientist. 2008;52(1): 69-86.
43. Türel Fİ, Öztürk E, Çalıcı C. Psikotarih Açısından Toplumsal Şiddet Olaylarının Grup Dinamikleri ve Psikolojisi. Celbiş O, ed. Turaz Akademi 2018. 1. Baskı. Ankara: Akademisyen Kitabevi; 2018a. p.34-46.
44. Seidler VJ. Introduction: Remembering 9/11-Terror, Trauma and Social Theory., London: Palgrave Macmillan; 2013. p. 1-14.
45. Gilmartin KM. The lethal triad: understanding the nature of isolated extremist groups. FBI L. Enforcement Bull. 1965;65:1.
46. Sprinzak E. The lone gunmen. Foreign Policy. 2001; 127:72.
47. DeMause L. Foundations of psychohistory. Creative Roots Pub. 1982.
48. DeMause L. The history of child abuse. The Journal of Psychohistory. 1998;25(3):216-36.
49. Öztürk E. Travma kökenli dissosiyatif bozukluk vakalarının ailelerinde çocukluk çağı travmalarının sıklığı. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü Sosyal Bilimler Anabilim Dalı. 2003.
50. Öztürk E. Psikotarih açısından çocuk yetiştirme tarzları ve çocuk istismarı. Aşıcıoğlu F, Ziyalar N, eds. Adli Davranış Bilimleri. Ankara: Türkiye Klinikleri; 2016. p. 24-34.
51. Türel Fİ, Öztürk E, Çalıcı C. Bireyden Topluma Travma ve Şiddet: Bireysel ve Toplumsal Şiddet Olaylarına Psikotarihsel Bir Yaklaşım. Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi. 2018b;3(3):3-10.
52. Ross CA. Bluebird: Deliberate creation of multiple personality by psychiatrists. 1st ed. Texas: Manitou Communications; 2000.